

УДК 595.422(477)

П.Г. Балан

КЛІЩІ-ЦЕРКОНІДИ (ACARI: MESOSTIGMATA) УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Балан П. Г. Клеши-церкониды (Acari: Mesostigmata) Украинских Карпат // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2002. – 17. – С. 135-138.

Приведены данные по видовому составу и биотопическому распределению клещей семейства Zerconidae Canestrini, 1891 Украинских Карпат.

Balan, P. Zerconidae mites (Acari: Mesostigmata) of the Ukrainian Carpathians // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2002. – 17. – P. 135-138.

Data on species structure and biotopic distribution of mites of the family Zerconidae Canestrini, 1891, in the Ukrainian Carpathians are cited.

Вивчення кліщів родини Zerconidae Canestrini, 1891 на території Українських Карпат розпочато працями С.О. Висоцької [1, 2, 3, 4] та М.І. Сергієнко [9, 10, 11]. Ними наводяться фрагментарні дані про знаходження окремих видів церконід. Спеціальних досліджень цієї групи кліщів на території Українських Карпат до цього часу не проводилося.

Нами досліджено як власний матеріал, зібраний протягом 1978-1991 р., так і колекційний матеріал Державного природознавчого музею НАН України.

Українські Карпати як фізико-географічна провінція Карпатської гірської країни включає 7 фізико-географічних областей [7]. Це, а також їхня вертикальна кліматична зональність, обумовлює і високе видове різноманіття церконід: нами виявлено 31 вид цих кліщів (всього у фауні України їх відомо 50).

У ґрунті та підстилці дубових та дубово-грабових лісів Передкарпаття відзначено 6 видів церконід, з яких домінували *Prozercon similis* Balan, 1992 (індекс домінування (ІД) – 42,0) та *P. kochi* Sellnick, 1943 (ІД – 32,0). Інші види церконід (*Prozercon carpathicus* Balan et Sergienko, 1990; *Parazercon sergienkoae* Balan, 1991; *Zercon fageticola* Halaskova, 1969; *Z. romagniolus* Sellnick, 1944) траплялися лише поодинокими екземплярами.

На території Зовнішніх Карпат у підстилці та верхніх шарах ґрунту букових, смереково-ялицевих лісів та субальпійських чагарників зареєстровано поодинокі екземпляри 10 видів церконід: *P. carpathicus*; *P. kochi*; *P. neorafalskii* Balan et Sergienko, 1990; *P. ukrainicus* Balan, 1991; *Parazercon radiatus* Berlese, 1914; *Zercon carpathicus* Sellnick, 1958; *Z. fageticola*; *Z. romagniolus*; *Z. triangularis* C.L.Koch, 1836; *Z. zangherii* Sellnick, 1944.

У Вододільно-Верховинських Карпатах біоценологічні дослідження ектопаразитів та нідіколів деяких видів гризунів проводилися С.О. Висоцькою [1 – 4]. Нею було зареєстровано 11 видів церконід (визначення проводилося чеським акарологом В. Халашковою). У гніздах полівки звичайної (*Microtus arvalis* Pall.) виявлені *Prozercon carsticus* Halaskova, 1963; *P. fimbriatus* (C.L. Koch, 1839); *P. kochi*; *P. lutulentus* Halaskova, 1963; *Z. fageticola*; *Z. carpathicus*; *Z. triangularis*; європейської рудої полівки (*Clethrionomys glareolus* Schreb.) – *P. kochi*; *Z. carpathicus*; *Z. gurensis*

Mihelcic, 1962; *Z. peltatus peltatoides* Halaskova, 1969; *Z. romagniolus*; *Z. triangularis*; білки закарпатської (*Sciurus vulgaris carpathicus* P.) – *Z. curiosus* Tragardh, 1910. Слід зазначити, що *P. carsticus*; *P. fimbriatus* і *Z. peltatus peltatoides* на території Українських Карпат нам не траплялися.

У Полонинсько-Чорногорських Карпатах – найбільш високій частині Українських Карпат, яка характеризується чіткою вертикальною кліматичною зональністю, нами зареєстровано 19 видів церконід (*P. carpathicus*; *P. kochi*; *P. kunsti* Halaskova, 1963; *P. neorafalskii*; *P. similis*; *P. tragardhi* (Halbert, 1923); *Carpathozercon longiperitrematus* Balan, 1991; *P. radiatus*; *Mixozercon sellnicki* (Schweizer, 1948); *Zercon arcuatus* Tragardh, 1931; *Z. carpathicus*; *Z. curiosus*; *Z. fageticola*; *Z. forsslundi* Sellnick, 1958; *Z. romagniolus*; *Z. sylvii* Solomon, 1982; *Z. triangularis*; *Z. zangherii*; *Z. zelawaiensis* Sellnick, 1944), 14 з яких – у рослинних угрупованнях полонини Пожижевської (Надвірнянський р-н Івано-Франківської обл.).

На території Рахівсько-Чивчинських Карпат у букових та смереково-ялицевих лісах, а також субальпійських чагарниках, відзначено 11 видів церконід: *P. kochi*; *P. neorafalskii*; *P. similis*; *P. radiatus*; *M. sellnicki*; *Z. arcuatus*; *Z. berlesei* Sellnick, 1958; *Z. carpathicus*; *Z. fageticola*; *Z. romagniolus*; *Z. triangularis*.

Поодинокі знахідки 6 видів церконід траплялися у поясі дубових та букових лісів на території Вулканічних Карпат: *P. carpathicus*; *P. kochi*; *P. similis*; *Z. fageticola*; *Z. moravicus* Halaskova, 1969; *Z. romagniolus*. 5 видів церконід (*P. kochi*; *P. similis*; *Z. curiosus*; *Z. gurensis*; *Z. triangularis*) зареєстровано у підстилці та верхніх шарах ґрунту на території Закарпатської низини, серед яких домінував *P. kochi* (ІД – 76,0).

Становить інтерес розподіл церконід по висотних поясах. Пояс дубових лісів передгір'я поділяють на дубові ліси північно-східних (Передкарпаття) та південно-західних (Закарпатська низина та її передгір'я) частин. На території дубових лісів південно-західних частин видове різноманіття церконід вище, ніж північно-східних, що пояснюється сприятливішим кліматом [5]. Тут зареєстровано 9 видів церконід, серед яких домінував *P. kochi* (ІД – 57,1). На території дубових лісів північно-східних частин зареєстровано усього 3 види церконід. Тут також домінував *P. kochi* (ІД – 68,4). Значення коефіцієнту фауністичної подібності, за Чекановським-Серенсеном [6], між видовими комплексами церконід цих територій становило 0,50 (усі три види церконід зареєстровані в дубових лісах північно-східних частин, виявлені і на території південно-західних).

Буковий пояс займає значну площу, в його межах розрізняють пояси передгірських та гірських букових лісів. Як на території першого, так і на території другого, виявлено по 8 видів церконід (усього на території поясу букових лісів відзначено 12 видів). В обох випадках домінував *P. similis* (ІД – 41,2 та 26,8 відповідно). Крім того, у поясі передгірських букових лісів домінував *P. kochi* (ІД – 21,6), а у поясі гірських – *Z. carpathicus* та *Z. romagniolus* (в обох випадках значення ІД становило 19,5). Значення коефіцієнту фауністичної подібності між видовими комплексами церконід цих територій становило 0,50.

Пояс смереково-ялицевих лісів загалом охоплює верхні частини гірських схилів, вкритих лісовими ценозами. Він здебільшого представлений смерековими лісами, чистими у верхній частині і з домішками буку та смереки у нижній (Передкарпатське низькогір'я). Клімат тут прохолодний та помірно-холодний [5]. На території цього

поясу виявлено 12 видів церконід, з яких домінували *Z. zelawaiensis* (ІД – 39,4) та *Z. triangularis* (ІД – 15,2).

Субальпійський пояс характеризується прохолодним кліматом, відносно рясними опадами, підвищеною інсоляцією. Тут нами зареєстровано 12 видів церконід, серед яких переважав *Z. triangularis* (ІД – 64,3). При цьому, найбільше число видів (7) виявлено в угрупованнях сосни гірської. Це пояснюється м'яким мікрокліматом, створеним низькими і щільними кронами сосни гірської, товстим шаром підстилки або мохів. Серед трав'яних угруповань субальпійського поясу найбільше видове різноманіття церконід припадає на біловусник – 8 видів та ситничник – 7 видів. У першому випадку домінував *Z. triangularis* (ІД – 43,2), у другому – *P. radiatus* (ІД – 35,0). При цьому, не виявлено тісних зв'язків тих чи інших видів церконід з певними трав'яними рослинними угрупованнями субальпійського поясу, внаслідок чого значення коефіцієнту фауністичної подібності між ними досить високі (від 0,50 до 0,70).

На території альпійського поясу (угруповання осоки) зареєстровано усього 4 види церконід. Серед них домінували *Z. triangularis* (ІД – 52,9), *P. radiatus* (ІД – 47,4) та *M. sellnicki* (ІД – 47,4).

Таким чином, можна простежити певні закономірності у вертикальному розподілі церконід по висотних поясах Українських Карпат, що відзначалося і для інших груп кліщів, наприклад, панцирних [8]. Так, на території альпійського та субальпійського поясів широко розповсюджені й в окремих випадках домінують борео-монтанні види – *Z. arcuatus* та *M. sellnicki*, а також центральноєвропейські монтанні – *P. kunsti*, *C. longiperitrematus* і *Z. sylvii*. У поясі смереково-ялищевих лісів, разом з борео-монтанними *Z. zelawaiensis* та *Z. forsslundi*, також поширені центральноєвропейські гірсько-рівнинні *Z. carpathicus* та *Z. fageticola*, а також європейсько-середземноморський *Z. romagniolus*. У поясі букових лісів ці види часто домінують, а з борео-монтанних видів відзначений лише *Z. curiosus*. Ці ж види складають і основу фауністичних комплексів пояса дубових лісів, тоді як борео-монтанні види на його території не відзначені. У поясі дубових та букових лісів часто домінують європейські види *P. kochi* та *Z. triangularis*.

1. Высоцкая С.О. Биocenотические отношения между эктопаразитами европейской рыжей полевки (*Clethrionomys glareolus* Schreb.) и обитателями ее гнезд в Закарпатской области УССР // Паразитол. сб. АН СССР. – Л.: Наука, 1974. – Вып. 26. – С. 114-143.
2. Высоцкая С.О. Микробиоценоз гнезд закарпатской белки (*Sciurus vulgaris carpathicus* P.) // Паразитол. сб. АН СССР. – Л.: Наука, 1977. – Вып. 27. – С. 181-191.
3. Высоцкая С.О. Анализ биocenотических отношений между эктопаразитами обыкновенной полевки (*Microtus arvalis* Pall.) и обитателями ее гнезд в Восточных Карпатах (Закарпатская обл. УССР) // Паразитол. сб. АН СССР. – Л.: Наука, 1978. – Вып. 28. – С. 73-95.
4. Высоцкая С.О. Микробиоценоз гнезд обыкновенной полевки (*Microtus arvalis* Pall.) на горных лугах Закарпатской области УССР // Паразитол. сб. АН СССР. – Л.: Наука, 1981. – Вып. 30. – С. 69-84.
5. Голубец М.А. Ельники Украинских Карпат. – Київ: Наук. думка, 1978. – 264 с.
6. Зайцев Г.Н. Математическая статистика в экспериментальной ботанике. – М.: Наука, 1984. – 424 с.

7. Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Ландшафты и физико-географическое районирование // Природа Украинской ССР. – Київ: Наук. думка, 1985. – 222 с.
8. Меламуд В.В. Систематический обзор почвенных членистоногих Украинских Карпат. Отряд Asariformes // Почвенные членистоногие Украинских Карпат. – Київ: Наук. думка, 1988. – С. 16-95.
9. Сергієнко М.І. Вільноживучі кліщі родини Zerconidae Canestrini, 1891 (Mesostigmata) // Каталог музейних фондів: Зб. наукових праць. – Київ: Наук. думка, 1985. – С. 41-44.
10. Сергиенко М.И. Особенности распространения мезостигматических клещей в биогеоценозах Украинских Карпат // Пробл. почвен. зоол.: Материалы IX Всесоюз. совещ. – Тбилиси: Мецниереба, 1987. – С. 260-261.
11. Сергиенко М.И. Систематический обзор почвенных членистоногих Украинских Карпат. Отряд Parasitiformes // Почвенные членистоногие Украинских Карпат. – Київ: Наук. думка, 1988. – С. 95-130.

Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка